

KÂMÎ MEHMED EFENDİ ve FİRÛZNÂME

Özlem ERCAN*

ÖZET

Kâmî, XVIII. yüzyılda yaşamış âlim bir şairdir. Döneminde oldukça iyi bir şöhrat kazanmasına rağmen, kendisinden bahseden kaynaklar sınırlıdır. Çalışmaya, bu kaynaklardan yararlanarak, Kâmî'nin hayatı ile başlanmıştır. Konu dışında olduğu için Kâmî'nin eserleri hakkında kısa; fakat derli toplu bir bilgi verilmiştir. Ayrıca eserlerin Türkiye kütüphanelerinde bulunan nüshalarının kayıt numaraları da belirtilmiştir.

Asıl konumuzu teşkil eden Kâmî'nin Fîrûznâme'si incelenirken önce eserin nüshaları tespit edilmiş; daha sonra eserin konusundan bahsedilerek, bazı dil, vezin ve kafiye özellikleri ortaya konulmuştur. Çalışmanın son kısmında ise Fîrûznâme'nin transkripsiyonlu metni (çeviriyazı) verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mesnevî, Sosyal Hayat, Türkçe Mesnevî Tertibi, Hikâye Tahlili.*

ABSTRACT

Kami Mehmed Efendi and Firuzname

Kami who lived in XVIII. century was a scholar man and a poem. In spite of being very famous at his time resources about his life and his works are very limited. This research has been began with these limited resources and with his life. At this work little but well-coordinated information has been given about his works. Because it was out of the subject. Moreover the

* Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

registration numbers of the copies which are available in libraries of Turkey have been stated.

While examining the main thing that forms our research "Firazname" by Kami firstly copies have been established, then by telling about the subject of his works some language, rhyme and metre traits have been explained. And at the last part of the study "Firazname"s translated-text has been given.

Key Words: Masnavi, Social Life, Turkish Masnavi Composition, Story Analysis.

Kâmî, devrinde oldukça büyük ve iyi bir şöhrete kavuşmuş bir şair olmasına rağmen, hayatına dair ulaştığımız kaynaklar, ayrıntıya varan bilgiler vermekten yoksundur. Yine de bu kaynakların ışığında Kâmî için şunları söyleyebiliriz:

Kâmî, Gülşenî şeyhlerinden İbrahim Efendi'nin oğludur¹. İbrahim Gülşenî, halkı irşat göreviyle meşgul olan, herkesin saygı ve sevgisini kazanmış bir zatken, 1689 yılında vefat etmiştir. Kâmî babasının ölümü üzerine şu tarihi söylemiştir:

Pîr-i rûşen-dil ü dervîş-nihâd İbrâhîm
İntikâl eyleyicek derd ile giryân oldum
Âh pey-der-pey mir'ât-ı zamîrimde görüp
Âkıbet iki gözüm yaş ile tolmuş buldum²

Şairin doğum yılı hakkında kaynaklarda kesin bir tarihe rastlanmamaktadır. Ancak Osman Nuri Peremeci'nin Edirne Tarihi'nde XVIII. yüzyılın başında, Edirne'nin Hacı Hallaç Mahallesi'nde doğduğu ve Sultan III. Ahmed zamanında yaşadığı belirtilmektedir³.

Tezkirelere göre, Kâmî iyi bir tahsil ve terbiye görmüş, Şeyh Lâlî Efendi'den icazet almış ve onun ölümüne şu tarihi düşürmüştür:

Meded koptu nihâl-i Gülşenîden bir gül-i Lâlî⁴

Kısaltmalar: Ktp.: Kütüphane; Sül. Gen. Ktp.: Süleymaniye Genel Kütüphanesi; İ.Ü.Mrk. Ktp.: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi; Kol.: Koloksiyon; A.E.: Ali Emiri; yk.: Yaprak, s.: Sayfa; bkn.: Bakınız.

¹ Sâlim. *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 3872, yk. 135b.

² Rıdvan Canım, *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri*, Ankara, 1995, s. 333.

³ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul, 1940, s. 269.

⁴ Ramiz. *Adâb-ı Zurefâ*, Millet Ktp., A.E. Tarih 762, yk. 216a; Sâlim. *Tezkire*, yk. 135b.

Ayrıca Edirne Muradiye Mevlevihanesi şeyhi Neşâtî Dede (ö.1674)'nin edebiyat ve Farsça derslerinden de yararlanmışır⁵. Sâlim tezki- resinden aldığımız bilgiye göre, Kâmî Mehmed Efendi'nin ömrünün önemli bir kısmı müderrislik ve kadılık yapmakla geçmiştir. 1086/1675'te Ankaravî Mehmed Efendi'den mülâzım olduktan sonra, 1101/1689'da İvaz Efendi, 1103/1691'de Nişancı Paşa-yı Atik, 1105/1693'te Beramiye, 1107/1693'te İstanbul'da İbrahim Paşa ve 1116/1704'de Süleymaniye Medreselerinde müderrislik yapmıştır. 1116/1704 yılında Bağdat Kadısı olduysa da bilin-meyen bir sebeple bir süre azledilmiştir. Ebezade'nin şeyhülislâmlığı sıra- sında talihi dönen Kâmî, Şam rütbesiyle Fetva Eminliği ve Evkâf-ı Hümayun müfettişliklerinde bulunmuştur. 1124/1712 yılında Galata ve 1130/1717 yılında Mısır kadılığı ile görevlendirildi ve Kâmî Efendi, 1136/1723 tari- hinde de Mekke Mollalığı rütbesine erişti⁶. Ancak bu pâyede uzun kala- mamış ve 1136/1723-24 tarihinde Rumeli Hisarı'ndaki evinde vefat etmiştir. Şairin ölümüne düşürülen tarih şudur:

Nezr ide bir fâtiha cûyân olan târîhini
Menzil-i Kâmî Efendi gülşen-i Firdevs ola⁷

Tezkire müelliflerinin vermiş olduğu bilgiye göre Kâmî, âlim ve üç dile (Türkçe, Arapça, Farsça) vâkıf, nüktedan, zarif, irfan ve fazilet sahibi⁸, tarîkat-i aliyeye mensup bir pîr-i muhterem,⁹ şair-i bedî'¹⁰ bir kişidir.

Ayrıca başka kaynaklarda Kâmî'den Nâbî'nin yerini almış bir şair olarak bahsedilir¹¹.

Eserleri:

Kâmî'nin çeşitli konularda yazılmış manzum ve mensur eserleri mevcuttur.

⁵ Rıdvan Canım, y.z.e, s. 361.

⁶ Salim. y.z.e, yk.134b-135a; Rıdvan Canım, y.z.e, s.361; Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, İstanbul, 1271, s. 351-352.

⁷ Rıdvan Canım, y.z.e, s. 361; Fatin, y.z.e, s. 352.

⁸ Salim. y.z.e, yk. 135a.

⁹ Ramiz. y.z.e, yk. 216a.

¹⁰ Safayî. *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Veliyüddin Efendi 2585, yk. 180b.

¹¹ Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", *Türk Dili Dergisi Özel Sayısı*, Ankara, 1986, s. 415-416-417.

1. Divan: Mürettep bir divan olup genellikle tasavvufi şiirlerini içerir. Tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır: Süleymaniye Genel Ktp. Hadif Efendi 357; Süleymaniye Genel Ktp. Yahya Tevfik 1603; İ. Ü. Mrk. Ktp. Türkçe 551; İ. Ü. Mrk. Ktp. Türkçe 9814; İ. Ü. Mrk. Ktp. Türkçe 2888; İ. Ü. Mrk. Ktp. Türkçe 2839; İ. Ü. Mrk. Ktp. Türkçe 485; İ. Ü. Mrk. Ktp. Türkçe 2892; İ. Ü. Mrk. Ktp. İbnü'l-Emin Kol. 601; Âtîf Efendi Ktp. Âtîf Efendi 2102.

Divan'ı üzerinde tespit edilen çalışmalar şunlardır:

Erişen, Ali; *Edirneli Kâmî ve Divan'ının Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998, CXCIII, 445 yk. (Danışman: Prof. Dr. İsmail Ünver)

Özyılmaz, Kezban; *Kâmî: Hayatı, Eserleri ve Divan'ının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996, XVI, 404 yk. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Sevgi)

Yıldırım, Ali; *Edirneli Kâmî Divanı: İnceleme-Metin*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1995, 406 yk. (Danışman: Prof. Dr. Sabahattin Küçük)

2. Sıhhatnâme: Sultan III. Ahmed'in hastalıktan kurtulması için yazılmıştır.

3. Nefîsetü'l-Uhreviyye: Namazla ilgili bir eserdir. Nüshaları; Bayezid Devlet Ktp. Velîyüddin Efendi 1382; Bayezid Devlet Ktp. Velîyüddin Efendi 1383; Sül. Gen. Ktp. Hacı Mahmud Efendi 979.

4. Tabakat-ı Hanefiyye: Taşköprülüzâde Ahmed'in Şakayık-ı Nu'maniye adlı eserinden yararlanılarak yazılan bu eser, Hanefî fıkıhçıların hayat hikâyelerini anlatır. Nüsha; Kayseri Râşid Efendi Ktp., Râşid Efendi 972.

5. Fîrûznâme: Nüshaları; Süleymaniye Genel Ktp. Pertev Paşa 419; Kayseri Raşid Efendi Ktp., Raşid Efendi 1273.

6. Riyâzü'l-Kâsumîn: Fıkıhla ilgili çeviri bir risaledir. Nüshaları; İzmir Millî Ktp. 1267; Tire Ktp. 401; Bayezid Devlet Ktp. Velîyüddin Efendi 1450; Âtîf Efendi Ktp. Âtîf Efendi 1033; Âtîf Efendi Ktp. Âtîf Efendi 1096; Millet Ktp. Murad Molla 1104; Süleymaniye Genel Ktp. Hamidiye 494; ; Süleymaniye Genel. Ktp. Hüsnü Paşa 405.

7. Fetâvâ-yı Kâidiyye: Çeviri bir eserdir.

8. Mehâmü'l-Enâm

9. Mehâmü'l-Fukaha: Nüshaları; İ.Ü. Mrk. Ktp. Arapça 2066; İ.Ü. Mrk. Ktp. Arapça 144; Süleymaniye Genel Ktp. Hüsnü Paşa 844/1

10. Huzmâ Safâ: Söz dizimi ile ilgili bir eserdir.

11. Behcetü'n-Mu'ammâ

12. Tuhfetü'l-Vüzerû: Bu eser bir mesnevi olup Bağdat'ta yazılmıştır. Orada gömülü ünlü vezirleri anlatır. Nüshası; İ. Ü. Mrk. Ktp Türkçe 2888.

13. Tercüme-i Salât-ı Su'ûdî

14. Manzume-i Âsafnâme

15. Metâlib-i Sâire: Fıkıh mecmuasıdır. Fıkıhla ilgili meseleleri bir araya getirmiştir.

16. Şarh-ı Hicv-i Mu'min Şâh: Nüshası; Süleymaniye Genel Ktp. Hadif Efendi 315¹².

Konumuz olan ve metnini verdiğimiz Kâmî'nin bu mesnevisinin üzerinde şu ana kadar çalışılmamıştır. Bu eserin karşılaştığımız nüshaları şunlardır:

1. Süleymaniye Genel Ktp. Pertev Paşa 419/2
2. Kayseri Raşid Efendi Ktp. Raşid Efendi 1273

Fîrûz adlı kahramanın başından geçenlerin anlatıldığı *Fîrûznâme*, yukarıda bahsedilen birinci nüshası üzerinde yaptığımız incelemeye göre 159 beyitten oluşmaktadır. Mesnevî tarzının dışında başka bir şekil kullanılmamasına rağmen, bazı yerlerde kanaatimizce kafiye bulma güçlüğü yaşandığı için bu şekilde uymayan beyitler göze çarpmaktadır:

Gâh ki reftârına meydân virüp
Serve salınmak nice olur göster

Fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılmış bir mesnevîdir. İkinci bir vezin de mevcut değildir. Ancak bazı yerlerde belki yazım yanlışlığından, belki de şairden kaynaklanan aruz hataları bulunmaktadır. Yukarıdaki beyit bunun için de örnek teşkil edebilir.

Fîrûznâme, küçük bir mesnevî olduğu için, hacimli mesnevîlerde bulunan bölümler yoktur. Mesnevîlerin düzenlenişi genellikle aynı olmasına rağmen *Fîrûznâme*, bu tertibe uymamıştır. Mesnevîlerde üç bölüm bulunur:

1. Giriş Bölümü
2. Konunun İşlendiği Bölüm
3. Bitiş Bölümü

¹² Eserlerle ilgili bilgi *Büyük Türk Klâsikleri*, c. VI., s. 220'den alınmıştır.

XIII. ve XIV. yüzyıllarda yazılmış mesnevîlere göz atıldığında, yukarıda zikredilen bölümlere kesin çizgilerle uyulmadığı görülür. Bazı mesnevîlerde sadece konunun işlendiği bölüm, bazılarında ise konu ile birlikte ya giriş ya da bitiş bölümü yer almaktadır. Bu durum sonraki yüzyıllarda yazılan mesnevîlerin özelliğidir¹³.

Çoğu mesnevîde giriş bölümünde besmele, tahmid, tevhid, münacat, na't, mi'rac, mu'cizat, medh, sebab-i te'lif gibi bölümler mevcutken, *Fîrûznâme*'de bu tanzimi görmek imkânsızdır.

Kâmî mesnevîye şu beyitle başlar:

Meş'al ez-zulmet-i genc-i dehen
Nûr-ı tecelli-i cemâl-i suhan

Beyitten de anlaşılacağı üzere, şair esere sözün yüceliğini ve söz söyleme arzusunu ortaya koyan beyitlerle başlar. Bu bölümde, dünyada yadigâr kalacak tek şeyin söz olduğundan, söz söylemekle şairin sermayesinin heba olmayacağından bahseder. Kendi kaleminin güzelliğinden de söz etmeyi ihmal etmez. Dokuz beyitten oluşan bu bölümün ardından;

Oldı bu da'vâya bu kasr güvâh
Zevce-i Fîrûza söz oldı penâh

beytiyle konuya giriş yapar.

Fîrûznâme'nin konusu: Dünyaya ilim ve adaletle hükmeden bir Şah vardır. Bu hükümdar bir gün bir köle alır. Bu köle hem yakışıklı, hem de zekidir. Şah onu hayır olsun diye, azad eder. Bu kişi Fîrûz'dur. Bir zaman sonra Fîrûz sessizce evlenir. Saraya yakın bir ev alıp zevcesiyle oraya yerleşir. Bir iki sene gönül gönüle mutlu yaşarlar. Ancak bir gün felek onlara bir oyun oynar. Şah bir seher vakti şehrin yükseklerini seyrederken, bir güzel kıza gözü takılır ve o anda ona âşık olur. Bir süre Gülruh'a olan aşkını gizler. Biraz aklı başına gelince cariyesine kızın kim olduğunu sorar. Cariye arayıp sorup, o güzelin Fîrûz'un zevcesi olduğunu Şah'a haber eder. Ancak aşkından deliye dönen Şah, divanı toplayarak aşkını açıklar ve beylerin görüşünü alarak Fîrûz'a bir ferman yollar. Şah bunun ardından Fîrûz'un evine varır. Gülruh, Şah'ın niyetinin kötülüğünü sezemeyerek kapıyı açar. Şah'la aralarında geçen konuşmada onu bu işten vazgeçirmeye çalışır. Hâl böyle olunca Şah kavuşmanın mümkün olmadığını görerek üzüntüyle oradan

¹³ İsmail Ünver, "Mesnevî", *Türk Dili Dergisi Özel Sayısı*, Ankara, 1986, s. 433.

ayrılır. Fîrûz da tam o sırada evine gelmektedir. Şah'ın kendi evinden çıktığını görerek üzülür. Eğlenmeden yatar. Ancak zevcesinin ağlayışı ile uyanır. Hâlinin sebebini sorar. Zevcesi olan biteni anlatarak, Şah'ın kendisine dokunmadığını, günahsız olduğunu açıklar. Fîrûz zevcesini teselli ederek bu işin tedbirini almaya karar verir. Zevcesini babasına gönderip, Şah'ın ne yapacağını beklemeye koyulur. Bu arada Gülruh'un babası da tedbir almaya karar vererek, mahkemeye başvurur. Şah'ın huzuruna çıkar. Şikâyeti şudur: Kendisinin çok güzel bir bahçesi vardır. Bu bahçenin sümbülleri, gülleri, şeftalileri bambaşkadır. Fîrûz bu bahçeyi kendisinden almış, sonra ona bakmamış, harap etmiştir. Ancak Fîrûz'un böyle davranmasının bir sebebi vardır: O bahçeye bir gün bir arslan girmiştir, Fîrûz da bunun üzerine korkarak bahçeye adım atmamıştır. Şah kissadan hisseyi alarak şu karara varır: Bahçe Fîrûz'undur ve her ne sebeple olursa olsun, arslan bir daha oraya ayak basmayacaktır. Fîrûz karara sevinir ve zevcesini alarak evine varır. Kâmî, hikâyeyi şu beyitlerle sonlandırır:

Şevher ü zen birbirine mihribân
Zevk u safâ eylediler çok zamân

Nazma getürdi bunu Kâmî-i zâr
Tâ ki suhandâne kala yâdigâr

Mesnevînin hatime kısmında Allah'a hamd ü sena, sultana övgü, şairliği ile övünme, tarih, hayır dua isteği¹⁴ gibi söyleyişler yoktur. Sadece sair bir beyitle, yadigar kalması için bu hikâyeyi dile getirdiğini söyler.

Batı Edebiyatındaki hikâyenin işlevini, Divan Edebiyatında mesnevî yüklenir. Bu sebeple bir mesnevînin içeriği üzerinde dururken, onu hikâye tahlilleri açısından değerlendirmek yanlış olmaz, görüşünderiz. Hikâyede kişiler, zaman ve yer, üç ana unsur olarak karşımıza çıkar.

Kişiler:

Mesnevîde kişileri üç başlık altında inceleyebiliriz: Birinci (Fîrûz, Şah, Gülruh), ikinci (Gülruh'un babası) ve üçüncü (Karavaş, kadı, ulema) derece kişiler.

Sözün vasfının anlatıldığı beyitlerin ardından bahsi geçen ilk kişi Şah'tır. Şah adaletli, Cem tabiatlı, iffet ve ismeti ile ünlü bir padişah'tır. Devletinde izzet ve şan ile bütün herkesin boyun eğdiği, cömert bir

¹⁴ Ayrıca bkn. Ahmet Kartal, "Türkçe Mesnevîlerin Tertip Özellikleri", *Bilig*, 19/Güz, İstanbul, 2001, 69-117.

şahsiyettir. Daha sonraki beyitlerde Fîrûz, güzelliği, davranışları, zekâsı ile dikkat çeken bir köle olarak betimlenir. Hatta nedim karakterine sahiptir. Fîrûz'un karısı Gülruh ise, gül endamlı, servi salmışlı, yeni yetmişmiş bir fidandır. Her göreni perişan eyleyecek bir güzelliği vardır. Şah ve Fîrûz daha çok ahlakî özellikleri ile ortaya konurken, Gülruh fizikî özellikleri ile ön plâna çıkmıştır.

Hikâyede ikinci derecede önem taşıyan kişi Gülruh'un babasıdır. Bu kişi hakkında eserde geçen tek sıfat "pîr" olduğu yolundadır. Kendisi hakkında fazla bilgi verilmediği hâlde, olayın çözümleyicisi konumundadır. Pîr mahkemeye giderek, Gülruh'un güzel bir bahçeye, Şah'ın ise bahçenin sahibini korkutan bir arslana benzetildiği temsîlî bir hikâye anlatır. Böylece Şah'a, kendisinin olmayana el uzatmaması konusunda adeta bir ders verir. Pîr'in yaptığı bu akıllıca davranış Fîrûz ile zevcesi Gülruh'un kavuşmasına vesile olmuştur.

Üçüncü derece kişilerin ilki Şah'ın karavaş(cariye)'idir. Bu kişinin kadın mı, erkek mi olduğuna ya da diğer niteliklerine dair hiçbir ipucu yoktur. Hikâyedeki görevi Şah'a Gülruh hakkında bilgi vermektir. Kadı ve ulema ise, hikâyede iki mekânda geçer. Mekânlardan ilki, Şah'ın Fîrûz'un evine gönderdiği mektup hakkında görüşmek amacıyla kurulan divandır. Burada beylerden biri sadece "Namenin gittiği evde keder vardır." fikrini dile getirir. Mekânlardan ikincisi ise, mahkeme divanıdır. Her iki ortamda da kadı ve ulemanın olay hakkında herhangi bir fikir vermediklerini, mekânın gereği olarak orada bulduklarını görüyoruz.

Eserde kişilerin iç dünyalarının tahlili yapılmaz. Ancak yaşadıkları olaylar karşısındaki bir takım duyguları ortaya konur: Şah'ın Gülruh'u gördüğü andaki duyguları, Fîrûz'un Şah'ı, evinden çıkarken görmesinin ardından duyduğu üzüntü, Gülruh'un yaşadıkları sonucunda ağlaması gibi.

Kişiler hakkında söylenmesi gereken bir husus da, Gülruh'un babasının Şah'a anlattığı hikâyenin içinde geçen arslanın Şah'ı, arslanın girdiği bahçenin ise Gülruh'u simgelemesidir.

Zaman:

Mesnevîde olayların geçtiği zaman belirsizdir. Zamanla ilgili olarak leyl, nehar, rüzgâr, bekri (sabah), rûz, sene, dem, seher, gün, hengâme, hazan, şeb, zaman gibi sözcükler kullanılmıştır.

Yer:

Eserde dikkatle üzerinde durulan mekân Şah'ın otağ (seraperde)'idir. Burada Şah, vekilleri ile iş görür, bir dergâh gibi geleni gideni ağırlar. Kapısının toprağı, ihtiyaçların giderildiği bir kıbledir. Diğer bir

mekân da Fîrûz'un evidir. Bu ev hakkında saraya yakın oluşundan başka herhangi bir bilgi verilmez. Sözü geçen öteki mekânlar Şah'ın kasrı, sarayı ve saray içinde kurulan divandır. Bunları tanıtıcı bir tasvir yapılmamış, sadece adları zikredilmiştir.

Ayrıca Şah'ın Fîrûz'un evine gelişi sahnesinde, Şah'ın içine düştüğü kötü durum, mekân unsuru ile anlatılmaya çalışılır:

Mezbele şâyeste-i şâhân degil
Çâh-ı revâ-yı meh-i Ken'ân degil

Fîrûznâme'de asıl önem arz eden mekân ise bahçedir. Çünkü Gülruh'un babasının Şah'a bir ders vermek amacıyla, divanda anlattığı hikâyenin içinde bahçe, Şah'ın sahip olmak istediği Gülruh'u simgeler. Bahçenin tasviri üzerinde uzun uzun durulur. Gülleri, sünbülleri, şeftalileri, turunçları, bademleri, ayvaları çeşitli benzetmelerle nazm edilir:

Gülleri reşk-âver-i bâğ-ı na'îm
Sünbüli zîver-dih-i dest-i nesîm

Lezzet-i şeftâlüsü kand-i nebât
Tuhfe-i turuncise âb-ı hayât

Kâmî'nin *Fîrûznâme*'sini öğüt vermek amacıyla yazılmış temsili mesnevîler içinde değerlendirebiliriz. Şah, eserin başında bir yöneticide olması gereken özelliklere sahip gibi görünür. Ancak Fîrûz'un karısına gönül vererek sosyal konumuna yakışmayan bir davranış içine girer. Sosyal statüsü ile bireysel isteklerini birbirine karıştırır. Bulunduğu mevkiye güvenerek Gülruh'a sahip olabileceğini düşünür. Ancak mahkemede anlatılan hikâyenin ardından kendine yakışmayacak bir davranış içine girdiğini anlayarak, doğru hükmü verir. Eserde devleti yöneten bir kişinin sahip olması gereken özellikler ortaya konurken, her çağda geçerli olabilecek bir başka mesaj da verilir: Evlilikteki sadakat ve güven duygusu.

Eserin dili ağır değildir. Hatta halk deyişi ve deyimlerine de yer verilir: “gönül vermek”, “söz uzatmak”, “peşkeş çekmek”, “elem vermek”, “sitem etmek” gibi. Konuşma diline yakın söyleyişler de vardır:

Asma kulak her söze söz diyerek

Sözi virenden alan uslı gerek

Gül-ruha bugüne sitekler ider
Girdüğü kapudan o çıkup gider

SONUÇ

1. Şair, padişahın karakterini ideal ölçülerde ortaya koyarken, yaptığı uygunsuz davranışın ardından, onun şahsındaki kişilerin yine de adalete ulaşacağını vurgulamak istemiştir.

2. Hükümdarın âdil oluşu özel yaşamda başlar. Bu sebeple özel yaşamdaki davranışlar topluma yansır. Şair toplumda görmek istediği şahı ortaya koymuştur.

3. Eserde her toplumda ve her çağda evlilik kurumunun devamı için şart olan sadakat ve güven duygularının önemine işaret edilmiştir.

4. Yukarıdaki bütün unsurlar göz önüne alındığında bu eser, Divan Edebiyatının sosyal yaşamdan uzak olmadığını gösteren örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

5. Eser, son dönemde yazılan mesnevîler gibi Türkçe mesnevîlerin genel tertibine uymamaktadır.

FirÿznÀme-i KÀmi

Meşèal ez-òulmet-i genc-i dehen
Nÿr-ı tecelli-i cemÀl-i suòan
 Ey dil-i şÿride cihÀnda ne var
 Söz gibi senden úalacaú yÀdigÀr
Olmadı sermÀye-i şÀèir telef
Sözle gücenmiş şevÀ-yı selef
 äÀóibine Àlet ider şÿrı Óaúú
 Söyleye itmeye naðar söze baú
Aãma úulaú her söze söz diyerek
Sözi virenden alan uãlı gerek
 Söz ki vire tÀne edÀsı neşÀú
 Bula semÀèile virdin inbisÀú
Tuófe maømÿnı ola dil-firib
ëarb-ı meâel ide zamÀn-ı edib
 Virmedi gÿş-ı dil ü cÀna henüz
 Nükte becÀ söz gibi bir sÀz u söz
Olmaya mı zib-dih-i gÿş-ı cÀn
ide óikÀyÀt-ı àaribi beyÀn
 İtdi eãer bir sözile bi-merÀ
 Mühlikeden çou kişi buldı rehÀ
Oldı bu daèvÀya bu úaãr güvÀh
Zevce-i Firÿza söz oldı penÀh
 Varıdı bir pÀdişeh-i Cem-şiyem
 èAdl ile olmışdı cihÀnda èalem
DÀ'ire-i devleti maèmÿr idi
èıffet ü èiãmet ile meşÿr idi
 Yirlü yirindeydi heme èizz ü şÀn
 Emrine rÀm idi úamu mehterÀn

Kendi serÀ-perdede bÀàiø ü nÀz
DevÀt içinde vükelÀ kÀr-sÀz
 Òalú-ı cihÀn kendüyi bilmişdi şÀh
 Dergeh-i vÀlÀsını ÀmÀlgÀh

Kendü èauÀ-baòş-ı murÀdÀt idi
 ÔÀk-i deri úıble-i óÀcÀt idi
 Bendesı çou lık degil muèteber
 Malı ile alduai úulda naðar
 Almışıdı malı ile bir àulÀm
 Óüsniile ÀrÀste-i Firÿz-nÀm
 Gülşen-i óüsniinde naðar cilveger
 èÁrı0ı òÿrşidine òur nÀ-naðar
 Göstericek rÿyını ol mÀhtÀb
 Düşdi semÀnuñ diline ÀfitÀb
 Çıúmasa bÀzÀra n'ola ol peri
 Elden aña şems ü úamer müşteri
 Rÿólı söz bulmada miâli èadım
 Dir işiden sözini haõÀ Nedim
 Zihn ü òekÀ şöyle ki ol bi-naøir
 Gözle işÀretten ol idi òabir
 Şàh gehi nÀz u gehi de niyÀz
 ÓÀãılı mÀnende-i Maómÿd AyÀz
 Gerdiş-i Àmed (ü)¹⁵ şüdd leyl ü
 nehÀr
 Geçdi bu resm üzre nice rÿzğÀr
 Òauù-ı leb ebrÿ giderek oldu çÀr
 Gözleri dört olsa o şÀhuñ ne var
 Böyle òauù-Àver göricek kendüzin
 Áh iderek buldı melÀóat yüzün

 Gÿn bugÿn ÀãÀr-ı melÀóat gider
 Óüsn zeminiinde çemenler biter
 Olur imiş şöyle ki bi-irtiyÀb
 Şàh-ı óüsn geçdügi yirler òarÀb
 Şàh úaçaneÀrı0-ı yÀra baúar
 PÀy-ı nigÀhına dikenler batar
 Oldı òauÀ-yı ùabèi-i rÿ-nümÀ

¹⁵ Metinde yoktur.

KÀse dîreklense ider mi bahÀ
 MÀh iken ol merdüñ KeyvÀN olur
 Gülbün iken òÀr-ı muàaylÀN olur
 İtdi felek óüsnini berhem-zede
 Takîne dehr içre firÀúı vere
 Zanbaúı bir dest-òÿş iken ele
 Uàramaú olur mı dîrekli müle
 ŞÀhÀ gelür óÀãılı andan (..) ¹⁶
 Aña ãaúal ãaldırup eyler çerÀà
 Başı gözi òayrına ÀzÀd ider
 Baş göz olsun diyü işhÀd ider
 Düşdi başı úaydına mÀ-lÀ-úaøÀ
 Yaèni te'ehhül ide ol bì-nevÀ
 Devlet-i şÀhiden olup òÿr-çin
 ÒÀne ãatun aldı sarÀya yaúin
 Çou aradı gezdi tişit ü firÀz
 Eyledi bir bekri óabÀle úırÀz
 BÀkire ammÀ gül-i bÀà-ı naèim
 Zülfine òouunmadı ÀlÀ nesim
 Şÿò-ı gül-endÀm ü ãanavber òırÀm
 Gülbün-i nevreste vü gül-ruò benÀm

GÀh ki reftÀrına meydÀN virüp
 Serve ãalınmaú nice olur göster
 Eylese dÀMÀnını taórik yÀr
 Áteş-i sevdÀyı ider ez-diyÀr
 Farù-ı leùÀfetden olurdı o mÀh
 Berzede-i sÿzın nÿr-ı nigÀh
 Saçını çözdükde düşer òurrası
 Áhu-yı Çin üzre kÿyuñ borısı
 Saçına ser-òÀre úosa yÀ gülÀb
 SÀlik ü taúvÀya düşer piç ü tÀb

¹⁶ Mısra eksiktir.

Her göreni eyledi Àşufte óÀl
ÚÀmet-i bÀlÀ ile ol yÀl u bÀl
Gerçi ki Fîrÿz düşüp zillete
Batdı boyunca yeñiden devlete
èïffet ü èiâmetle ser-firÀz idi
Şevheri Fîrÿz ile dem-sÀz idi
Her birinüñ nuùúı belÀaat esÀs
Bir yire geldi iki nükte-şinÀs
Eyler ebrÿyile biri òitÀb
Ol perî gözle virir aña cevÀb
Rÿz-ı maóabbetde düşüp ten tene
Geçdi bu óÀl üzre bir iki sene
Çarò-ı cefÀ-pîşeyi gül gözine
Úor mı bu èıyş u demi her birine
Dest-i felek bunlara o you bu you
N'etse gerek yarısı fikrinde you
Bir seóer ol şÀh be-nÀm-ı iótişÀm
Eyledi bir úaâr-ı reflèi maúÀm

Úaâd-ı óÿr naúle ider ekâeri
Keş-me-keş daèvÀ-yı bÀlÀ ter (...) ¹⁷
Kesb-i hevÀ iderek anda o şÀh
Eyledi her cÀnib-i şehre nigÀh
Anda nümÀyÀn idi çün her mekÀn
Gül-ruòà düş oldı gözi nÀgihÀn
ÇÀre nedür olacaú olsa gerek
Gösterecek Àdemi buldı felek
Görmeye çeşm-i felek itse naôar
Seyr-i menÀzilde bu gÿne úamer
Gördiği dem èÀşıú olup şÀh aña
Oldı çeşm dyòte-i Àndan yaña
Eyledi sevdÀsı dimÀâına òoş

¹⁷ İki hece eksiktir.

Öerre úadar úalmadı idrÀk u hÿş
Kimseye göstermedi andan nişÀn
Gül-ruò olinca naôarından nihÀn
Geldi hele èaúlı biraz başına
Didi nezÀketle úaravÀşına
Şu görinen (..) ¹⁸ èaceb öybdur
äÀóibi kimdür kime mensÿbdur
CÀriye vÀúıf degil eytdi hemÀn
MÀliki Firÿz idügin der-meyÀn
Aldı òaber(i) ¹⁹ oldu şehe ÀşikÀr
Úanàı burÿcuñ mehidür ol nigÀr
Oldı raãad-sÀz-ı óuãÿl-ı viãÀl
Eyledi tesòiri içün çou òayÀl
Eyledi çou òudèayı òÀùır güöÀr
İtdi bu tedbiri göñülde úarÀr
Resm-i úadım üzre o divÀn idüp
Cümleyi cemè eyledi fermÀn idüp
KÀr-güöÀrÀne didi yek-i bık
Şimdi filÀn òÀne muúarrer gerek
Gördi münÀsib anı hep mehterÀn
Óükm ile menşÿrı yazıldı hemÀn
NÀmeyi ber-mÿcib-i fermÀn-ı şÀh
Eylediler zib-dih-i pişegÀh
Didi ki Firÿz nice rÿzgÀr
Olmadı bir òiömetile behre-dÀr
Aña viren nÀmeyi olsun revÀn
TÀ ki øarÿretsüz ola bir zamÀn
NÀmeyi Firÿz alup çün óamÀm
Uçdı o òÀn cÀnibine şÀd-kÀm
Bir iki gÿn perde-nişin oldu şÀh
TÀ ola óÀli vü tehî şÀh-ı rÀh
Bir gÿn olur köşede enôÀrdan

¹⁸ İki hece eksiktir.

¹⁹ Bir hece fazladır.

èÁlemi òÀli bulup aàyÀrdan
Yol girüp eyledi pÀ (ü)²⁰ piç ü tÀb
ÒÀne-i Firÿza varup dÀúú-1 bÀb
Rÿó1n1 ôann eyledi ol nik-nÀm
Úapuy1 açdı olaraú şÀd-kÀm
Gördi hemÀn içerÿye girdi şÀh
Didi ki vÀh èiâmetüm oldı tenÀh
Ey şeh-i èÀlem ne gülşen bu gülşen
ŞÀh-1 cihÀn olana düşmez bu iş²¹
Mezbele şÀyeste-i şÀhÀn degil
ÇÀh-1 revÀ-yı meh-i KenèÀn degil

Nefse uyup eylese úaåd-1 óarÀm
Oldı cihÀn òalúina rüsvÀ-yı èÀm
ŞÀh didi ey sözi çou şive-kÀr
TÀ bu úadar serzeniş itmek ne var
Olsa úaøÀyile göñül mübtelÀ
Hemser olur òalúa şÀh u gedÀ
Didi aña gül-ruò ayÀ tÀc vir
ŞÀh ü gedÀ mebóaaı fih-i naôar
ŞÀhlaruñ göñli hemÀya èadil
Nice olur hemser-i zÀà-1 rezil
Çiaa yemek zÀàuñ olur memÀti
ŞÀhuñ esed òilúatidür òilúati
Olsa da leööetde memedd-i óayÀt
İtmede kelb artıàına iltifÀt
Gördi ki şÀh uzadı bu úil u úÀl
Úóumaàa you çÀre degil ki viâÀl
Didi ki sen öÿr-1 öÿbÀndan mısın
Yoosa cihÀn içre güzel sen misin
Gül-ruòda bugÿne sitemler ider
Girdigi úapudan o çıkup gider
Desti tehi nÀle ile göz ùolı

²⁰ Bir hece eksiktir.

²¹ Kafiye hatası vardır.

Öpdi işigi vü yolladı yolu
NÀdim olup nefesine levme itdi heb
äuya gidüp geldi äusuz teşne-leb
Gerçi bu hengÀmeye fayãal virür
äoñra felek gör ne oyun gösterür
Òiömetine Fîrÿz idince edÀ
Menziline ùoàrı gelüp ez-úaøÀ
Óasret-i gül-ruò ile ùurmaz yürür
Çíúdiàını şÀhuñ uzaúdan görür

Gördigi dem èazm-i beyÀbÀn ider
ŞÀhdan ol kendüyi pinhÀn ider
ŞÀh sarÀyından idince úarÀr
Geldi demgÀhına bÀ-Àh u zÀr
Yoràun idi yatdı birez uyudu
VÀúíèa serpyşını açmaz úodi
Geldigi dem yatdı çou eglenmedi
Bu gelişi gül-ruòda oø gelmedi
Yapdı úaøÀ böyle bir iş n'eylesün
Bu işi Fîrÿza nice söylesün
Aña ne daèvÀ ile gelsün yaúın
Kendi gözile gören almaz yemîn
Uyanup oturdu ol eşfÀú-ı óÀl
ÔÀhir idi dildeki óüzn ü melÀl
Gördi ki gül-ruòda ider Àh u zÀr
Olmada nergisleri şebnem miÀÀl²²
Didi ne var girye vü zÀra sebab
Ben yoàiken saña ne oldu èaceb
Baña perişÀn görünür sünbülün
Yoòsa àazÀn dide mi oldu gülün
Sen ne úadar sırrıñı itseñ nihÀn
Safóa-i rÿyın ider anı beyÀn
Virdi bu söz gül-ruòda àayli elem

²² Kafiye hatası vardır.

Didi gel öldür beni itme sitem
Görmemişidi yüzümi mihr ü mÅh
Saña gelüp eîâmetüm oldı tebÅh
Óasret iken zülfüme dest-i nesim
ŞÀhuña peşkeş çeküp itdüñ vesim

Sen dimeseñ kimden olurdı òaber
Óüsniimi vaãf eyledi cinler meger
Virdüñ ise vÀsıuà olup rıøÀ
Destime douunmadı var ãor aña
Senden anuñ eîâmeti úat úat ziyÀd
Bir söz ile eyledi terk-i murÀd
Vaúèa kemÀ-biş olup der-meyÀn
eîâmetini gül-ruò eyledi beyÀn
Söz uzadı gördi ki bì-iştibÀh
Eyledi Fırýza tövbe-i günÀh
Didi ki ÀyÀ miãli bulunmaz güzel²³
eîâmetüñi eyledi èÀlem meãel
Söyledigim sözlere sen itme èÀr
Ben saña úaèn itdigimüñ vechi var
Çünkü bu óüsniile seni gördi şÀh
Saña göñül virdigi bì-iştibÀh
Böyle bir iş yaptı felek n'idelüm
Defèine tedbire şuryè idelüm
Var bir iki gÿn pederine oúur
Her neye mÀlik iseñ anda götür
TÀ diyeler şÀha bu ehl-i nifÀú
Gül-ruòa Fırýz virüpdür úalÀú
ŞÀh eger itmez ise vaãluñ murÀd
eİyşımız o kelbden olur ziyÀd
TÀ gide Àyine-i dilden àubÀr
Böyle bu tedbire virildi úarÀr
Aldı nesi var ise bir gÿn o mÅh

²³ Bir hece fazladır.

İtdi pederini menzil(ni)²⁴ cilvegÀh

Eyledi her biri yirinde úarÀr
Geçmedi bu óÀl üzere rÿzgÀr
äordı muúarreblere Firÿz heb
ŞÀh teccessüsde idi rÿz şeb
Úatı çouú aàız aradı òayr u şer
Hiç birinden alımadı òaber
Gerçi ki gül-ruò pederi pîr idi
Òayli iâÀbetiken tedbir idi
Yazdı şikÀyet iderek èarø-ı óÀl
Eyledi Firÿzı bir ehl-i êalÀl
Òısmını ióøÀr idüp ol Ànda
Görmege daèvÀsını divÀnda
ÚÀêı vesÀ'ir èulemÀsını şÀh
ÓÀøır idüp kendüsi der-taótgÀh
Geldi o divÀna äaàir ü kebir
Başladı daèvÀsını taúrîre pîr
Didi ki bir bÀàçe-i dil-güşÀ
Dikmişidüm kendi elümle şehÀ
Gülleri reşk-Àver-i bÀà-ı naèim
Sümbüli ziver-dih-i dest-i nesim
Leöøet-i şeftÀlüsi úand-i nebÀt
Tuófe-i turuncise Àb-ı óayÀt
TÀze nihÀlinde yoàidi úuãÿr
Óasret-i bÀdÀmı ide çeşm-i óÿr
Mivesinüñ her birisi tÀze ter
Yoàidi ayvasına tÿyden eâer
ÓÀãılı bir cennet idi nev-resid
Eyledi Firÿz anı benden ferid
Bozdı òarÀb eyledi gülzÀrını
Yoldı yedi mive eşçÀrını

²⁴ Bir hece fazladır.

Eyledi bÀàa bu yüzden ziyÀn
 İtdigini itmedi bÀà-ı óazÀn
 YÀ bu mıdur óükm-i kitÀb-ı mübîn
 Üstüme zÿr ile bıraúdı hemîn
 Cümleye maèlÿm olıcaú óasb-ı óÀl
 Eyledi Firÿza teveccüh suéÀl
 Didi ki ãÀdıú buna kim söyledi
 Lík anuñ èaybını ôuhÿr eyledi
 Bir gÿn aña varmışıdum nÀgehÀn
 Bir esed andan çıúup oldu revÀn
 Yine gelür diyü virüp iótimÀl
 Òavfa düşüp varmaaa geldi kelÀl
 ŞÀh teferrüs uyadup ol úiããayı
 äyret ü daèvÀdan alup óiããeyi
 ÚÀêıya der sözleri oldu èayÀn
 Óükm-i şerièat nicedür úıl beyÀn
 Didi ki Firÿza senüñdür bu bÀà
 Dönmege bir vechile youúdur mesÀà
 Muèteber olmaú bu cevÀbuñ maóÀl
 Mücibdür èaceb degil iótimÀl(i)²⁵
 Şerèile Firÿza virildi cevÀb
 ŞÀh daòì eyledi aña óiùÀb
 Didi ki var bÀàuña çekme elem
 Baãamaz o vÀdiye esed úadem
 İtdi bu úavl üzre müvekked yemîn
 Óıfô u óırÀset iderüz ol emîn
 ÓÀøır olan cümle yazıldı güvÀh
 Eyledi Firÿz o dem èazm-i rÀh
 Gül-ruòuñ oldıaı yire itdi cÀn
 Menzile aldı götüridi hemÀn
 Şevher ü zen birbirine mihribÀn
 Õevú u ãafÀ eylediler çouú zamÀn

²⁵ Kafiye ve aruz hatası vardır.

Naôma getürdi bunı KÀmì-i zÀr
TÀ ki suòandÀne úala yÀdigÀr